

*Hol a hazám? Ki a népem?**A kárpátaljai ember himnuszai*

OSZTRÁK, MAGYAR, CSEHSZLOVÁK ...

kelet-közép-európai térség egyik legtöbb államfordulatot megélt régiója Kárpátalja, ami nemcsak újabb és újabb államalakulatokat, újabb és újabb államnnyelveket jelentett például, hanem újabb és újabb himnuszokat is, amely alatt az emberek vigyázzba állva „abszolválták” hol kényszerűen, hol szívre tett kézzel az állami ünnepeket, vagy jelentette számukra – kinek-kinek a „sajátja” – a nemzeti ünnepeken a lelki szabadságot. Így találkoztak a XX. század folyamán az osztrák, a magyar, a csehszlovák, a ruszin, a szovjet, a szovjet-ukrán, az ukrán himnusszal, illetve azok különböző változataival.

Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1903 előtt Joseph Haydn által komponált *Gott erhalte...* (J. G. Seidl szövegével) volt az ország himnusza, 1903-ban pedig a magyar országterületen a Kölcsey–Erkel-féle lett a törvényileg elfogadott himnusza.

A Csehszlovák Köztársaságban a csehszlovák himnuszt két részből tevődött össze: az első versszaka a cseh himnuszt első versszaka, második versszaka pedig a szlovák himnuszt első versszaka volt (az utóbbi némiképp átírva a cseh himnuszt dallamára). A *Hol van honom, hol a hazám?* [*Kde domov můj, kde domov můj?*] kezdetű cseh himnuszt az 1834-ben Prágában bemutatott *Hol van hazám?* című František Škroup zeneszerző és Josef Kajetán Tyl drámaíró által írt színdarab része volt eredetileg. A *Fenn a Tatra ormán villámok cikáznak* [*Nad Tatrou sa blýska, hromy divo bijú*] kezdetű szlovák himnuszt 1844-ben keletkezett. Szövegét Janko Matúška írta, dallama pedig a szlovák *Kopala studienku* kezdetű népdalból származik. A csehszlovák himnuszt 1920–1938 közötti időben hivatalos magyar fordításban is lehetett énekelni rendezvényeken, ünnepeken.

OROSZ–SZOVJET–OROSZ ...

Az első orosz himnuszt a napóleoni háborúk utáni időszakban keletkezett. Az Oroszországgal szövetséges Anglia himnuszt Vaszilij Zsukovszkij orosz romantikus költő szabad fordításban átültette orosz nyelvre *Az orosz nép imádsága* címmel, amelyet egy katonai szemle alkalmával az angol himnuszt zenéjére elénekeltek I. Sándor cárnak, megváltoztatva az első sort: *Isten óvd a cárt* formára. A cár kedvét lelte benne, aminek köszönhetően egyre gyakrabban adták elő, de még nem vált hivatalos állami attribútummá. Később a szöveget Zsukovszkij átdolgozta, 42 sorra bővítette. Az 1833-as évhez köthető szövegváltozathoz I. Miklós cár felkérésére Alekszej Lyvov, az európai híru hegedűművész és zeneszerző írt dallamot. Zsukovszkij és Lyvov „népi énekét” 1833. november 23-án hallgatta meg először az uralkodó. December 11-én adták elő először a nagy nyilvánosság előtt a moszkvai Bolsoj Színházban. Ez lett a Cári Birodalom első hivatalos himnusza, amely 1917-ig, II. Miklós lemondásáig volt érvényben.

Ezután a *Marseillaise-t* fogadták el az orosz himnusznak. A nagy francia forradalom időszakában keletkezett indulót, amelyet Oroszországban már az XIX. század elejétől ismerték,

a francia eredeti szöveggel énekelték például a dekabristák, 1875-ben azonban megszületett az orosz fordítás is, amelynek a népszerűsége az 1905–07-es orosz forradalom időszaka hozta meg. A nemesi felkelők helyett most már a munkások és a parasztok énekelték. Mivel ez volt a hivatalos himnusza Franciaországnak, ezért problematikus lett volna Oroszországban is hivatalossá tenni. A cár lemondása után a hatalmat átvevő Ideiglenes Kormány mégis a *Marseillaise* előadásáról rendelkezett hivatalos alkalmakkor, a cári himnusz helyett.

A *Marseillaise*-t váltotta fel az Internacionálé, de mikor? John Reed *Tíz nap, amely megrengette a világot* című könyvében azt írja, hogy 1917. október 25-én a Szmolnijban az *Internacionálét* adták elő. Más visszaemlékezések szerint Lenin, amikor megérkezett a pétervári finn pályaudvarra 1917. április 3-án, azt kérte párttársaitól, hogy énekeljék el az *Internacionálét*. Eugène Pottier és Pierre Degeyter 1888-ban keletkezett munkásindulóját 1902-ben fordította le oroszra egy dombázi bányász, A. Koc, aki 1899-ben a franciaországi szocialisták kongresszusán hallotta először az *Internacionálét*, s úgy vélte, hogy az megfelelő lesz az orosz önkényuralom elleni harcra való buzdításra is. 1917-ben azonban senki nem énekelt Leninnel a pályaudvaron, mert a jelenlevők közül rajta kívül más nem ismerte. Megkezdődött az *Internacionálé* népszerűsítése, a bolsevikok áprilisi konferenciája már annak eléneklésével fejeződött be, s ettől kezdve minden hivatalos alkalommal ezt, a „párthimnusz” énekelték, szemben az Ideiglenes Kormány által preferált *Marseillaise*-zel. 1918-tól kezdődően a *Marseillaise* azonban háttérbe szorult, mint a „burzsoá forradalom” jelképe, és véglegesen a helyébe lépett a „proletár forradalmat” jelképező *Internacionálé*.

1922-ben, amikor megalakult a Szovjetunió, az *Internacionálét* lefordították az ország összes népének nyelvére, azokéra is, akiknek korábban írásbeliségük sem volt. A szovjet kormány Moszkvába költözésével a Kreml Szpásszkij-bástyájának toronyórája is az *Internacionálé* dallamát kezdte játszani. 1937-ben a neves orosz zeneszerző, Dmitrij Sosztakovics áthangszerelte és elkészítette a nagy szimfonikus zenekari és kóruspartitúrát.

Az Országos Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottsága 1943. december 14-én kelt rendelete értelmében 1943. december 31-éről 1944. január 1-jére virradó éjjel az *Internacionálét* felváltotta a *Szovjetunió himnusza*. Az indoklás szerint az *Internacionálé* szövegének tartalma nem tükrözi azokat a mélyreható változásokat, melyek a szovjet rendszer győzelmének eredményeképpen kialakultak, olyan himnuszra van szükség, amely megfelel a szovjet rendszer lényegének.

Az új himnusz megalkotásán 1942-ben kezdtek el fáradozni, akkor, amikor az úgynevezett nagy honvédő háború menetében még nem következett be a döntő fordulat. Az új himnusz szövegére számos neves költő tett javaslatot: Gyemjan Bednij, Makszim Rilszkij, Vaszilij Lebegyev-Kumacs, Konsztantyin Szimonov, de végül Szergej Mihalkov és Gabriel El-Regisztan szövegét fogadták el alapszövegnek, melyen a szerzők még hosszú ideig dolgoztak, Joszif Sztálin közvetlen felügyeletével. Az alapszöveget kiadták a Szovjetunió összes zeneszerzőjének, hogy írjanak hozzá zenét. A megzenésítésben is számos jeles zeneszerző versengett, úgymint Dmitrij Sosztakovics, Aram Hacsaturjan, Szergej Prokofjev, Dmitrij Kabalevszkij, Iszák Dunajevszkij vagy Vaszilij Szolovjov-Szedoj, de végül Alekszandr Alekszandrov tudhatta magáénak a szerencsét. Az utolsó must-rán a Bolsoj Színházban Sosztakovics és Hacsaturjan közös kompozícióját előzte meg. Alekszandrov a legjobb zeneszerzőktől tanult, a pétervári konzervatóriumban szerzett karvezetői diplomát. A Megváltó Krisztus székesegyház kórusának utolsó karmestere volt, 1918-tól a moszkvai konzervatórium tanára. Egyházi zenéket szerzett. Az 1990-es

évek elején a fia bemutatta Alekszandrov néhány saját szerzeményének kottáját, s az egyik, az 1920-es évek végén keletkezett egyházi zeneművében egyértelműen felismerhetők a későbbi himnusz dallamának motívumai. A *Szövetségbe forrt szabad köztársaságok* [*Союз нерушимый республик свободных*] kezdetű új himnusz megjelenésével az *Internacionálé* nem ment ki a köztudatból, hanem a kommunista párt himnusza lett.

1945 és 1955 között megszületett valamennyi szovjet tagköztársaság himnusza (kivéve az Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaságot). A sztálini kultusz leleplezése után a szovjet himnuszt szöveg nélkül adták elő, 1970-ig csak a zenéje volt hallható. Azonban közeledett a szovjet állam fennállásának 60. évfordulója, illetve szóba került új szovjet alkotmány elfogadása is, ezért döntés született arról, hogy a himnusz szövegét korszerűsíteni kell, kiemelve a Szovjetunió Kommunista Pártjának vezető szerepét. Az egyik szövegszerző, El-Regisztán már nem volt az élők sorában, Mihalkov azonban igen, ezért felajánlották neki, hogy írja át a himnusz szövegét a kívánt módon. A himnusz szövegéből kivették a Vörös Hadsereget éltető versszakot, s helyébe a pártról szóló sorok kerültek. 1977. szeptember 1-jétől ezzel az új szöveggel adták elő a szovjet himnuszt.

A Szovjetunió felbomlása után az utódállamokban saját himnuszra volt szükség. Oroszországban Mihail Glinka 1834-ben keletkezett, azonban csak jóval a zeneszerző halála után, a XIX. század végén felfedezett *Hazafias dal* című szerzeményének zenéje lett a himnusz – szöveg nélkül. 2000-ben azonban ismét elővették Alekszandrov zenéjét, amire ugyanaz a Mihalkov megírta az új szöveget, s ez lett az ország hivatalos himnusza, mely így kezdődik: *Oroszország a mi szent államunk* [*Rosszija – szjavennaja nasha derzhava*].

A Z UKRÁN HIMNUSZ

A mai ukrán himnusz szövegének szerzője Pavlo Csubinszkij, etnográfus, folklorista, költő. A *Még nem halt meg Ukrajna* kezdetű verset 1862-ben írta, mely a *Meta* [*Cél*] című – akkor az Osztrák Császársághoz tartozó – lembergi folyóirat 1863. évi 4. számában jelent meg először nyomtatásban. Szövegére nagy hatással volt a *Nincs még veszve Lengyelország* [*Jeszcze Polska nie zginęła*] kezdetű lengyel himnusz – Józef Wybicki 1797-ben írt szövege az úgynevezett Dąbrowski-mazurka dallamára. A Csubinszkij-vershez egy görög katolikus pap, Mihajlo Verbickij írt zenét, mellyel együtt már az 1860-as években népszerűvé vált, először Nyugat-Ukrajnában, majd Kelet-Ukrajnában is, éppen azért, mert hivatkozott a kozák történelmi örökségre, egyesülésre és harcra szólított fel Ukrajna szabadságáért. 1918–1920-ban ez lett az önálló államiságra törekvő Ukrán Népköztársaság himnusza, bár erről hivatalos rendelet vagy törvény nem született.

1939. március 15-én a kárpátaljai Huszton Kárpáti Ukrajna szojmja, azaz a helyi parlament elfogadta az 1. számú alkotmánytörvényt, amely kimondta többek között, hogy: „1. §. Kárpáti Ukrajna független állam” és hogy „7. §. Kárpáti Ukrajna himnusza a *Shhe ne vmerla Ukrai'na...* [*Még nem halt meg Ukrajna...*]”.

Amikor a Szovjetunióban az 1940-es években felmerült, hogy minden tagköztársaságnak külön himnuszra is szüksége van, akkor a *Még nem halt meg Ukrajna* kezdetű eleve elvetették, mert az ukrán szeparatizmust hirdette, „petljurista-banderista himnusznak” nevezték. Az egyenlők között egyenlő, a szabadok közt szabad, a kommunista párt által vezetett Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság himnuszának szövegét az ismert költő, Pavlo Ticsina írta, zenéjét pedig Anton Lebedinec szerezte. 1949 és 1991 között

volt érvényben, de ritkán adták elő, hivatalos alkalmakkor inkább a szovjet himnuszt játszották. 1978-ban Mikola Bazsan költővel kiigazították: a második versszakból kihúzták, illetve átírta a Sztálint emlegető részt.

1990. március 9-én Kijevben, Tarasz Sevcsenko emlékművénél énekelték el. (Sevcsenko 1814. március 9-én született és 1861. március 10-én halt meg.) Ezzel ismét bekerült a köztudatba, újra nyilvánosságot kapott.

1992. január 15-én az ukrán parlament a *Még nem halt meg Ukrajna* versre írt Verbickij-zenét fogadták el állami himnusznak, szöveg nélkül. A 2003. március 6-án elfogadott, az állami himnuszlól szóló törvénnyel ismét hozzárendelték a Csubinszkij-szöveget. Azóta a Csubinszkij-Verbickij-alkotás az ukrán állami himnusz.

A RUSZIN HIMNUSZ

Az 1848 és a dualista állam megalakulása közötti időszakban kiteljesedő ruszin nemzeti mozgalmat a modern historiográfia az „ébredés”, a „nemzeti újjászületés”, a „nemzetépítés” időszakának nevezi. A ruszin lakosság zömmel a legalsó társadalmi réteghez tartozott, értelmiségét javarészt a görög katolikus papság képezte. A ruszin nemzeti ideológia megteremtésében alapvető szerepet játszott Alekszandr Duchnovics (1803–1865) görög katolikus paróchus. A nemzeti romantika jegyében született verseire – *Ruszin voltam, vagyok, leszek [Ja rusyn bil, esm' i budu], Kárpátaljai ruszinok [Podkarpatskii' Rusyny]* címűre – himnuszként tekintettek. Az utóbbit Fenczik István megzenésítette, s himnuszként használták az 1940-es évek első felében Kárpátalján. A „*Kárpátaljai ruszin népem, Elég volt az álomból*” kezdetű alkotást 2009 decemberében a Kárpátaljai Megye Tanács Kárpátalja megye hivatalos himnuszként fogadta el. A kárpátaljai képviselőtestület korábban elvetette Vaszil Hrendzsa-Donszkij XX. századi kárpátaljai ukrán költő hivatalos helyi himnusznak javasolt *Neked szülőföldem! [Tobi, ridnyj kraju!]* című ukrán érzelmű költeményét. (2007. március 7-én a kárpátaljai megyei tanács [közgyűlés] önálló nemzetiségként ismerte el a kárpátaljai ruszinokat.) Ezzel Kárpátalja „történelmet írt”, hiszen nincs más egyéb régiója (országrésze) a térségnek, amelynek saját, bár sűrű vitákkal övezett, de mégiscsak állami hivatal által hivatalosnak elismert himnusza volna.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Pogrebennyk F.: „Shhe ne vmerla Ukrai'na”, istorija zaboroneni' pisni. // Literaturna Ukrai'na, Z0 serpnja 1990 r.

Soboleva, N.: Rossyjskaja gosudarstvennaja symvolyka: ystoryja y sovremennost'. Moskva, 2003, VLADOS.

Trembic'kyj, V.: Nacional'nyj gimn „Shhe ne vmerla Ukrai'na...” ta inshi ukrai'ns'ki gimnovi pisni. L'viv, 2003, NTSh.

Paul Robert Magoosi – Ivan Pop: Encyclopedia of Rusyn History and Culture. 2002 University of Toronto Press.

FEDINEC CSILLA (1968) Beregszászon született, az 1990-es évek vége óta él Magyarországon. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet tudományos munkatársa.